

Nemačka spoljna politika i Srbija tokom mandata vlade Olafa Šolca

Sažetak

Rad istražuje nemačku spoljnu politiku u pogledu Srbije tokom mandata vlade kancelara Olafa Šolca, koji je na toj poziciji nasledio Angelu Merkel. U radu se ispituju kontinuiteti i promene u spoljnoj politici prema Srbiji, te utvrđuju ključna pitanja u odnosima, iz vizure Berlina u periodu 2021-2024. godine. U teorijskom pogledu, rad je baziran na konceptualizaciji spoljnopolitičkih promena Čarlsa Hermana. Pored preovlađujućih kontinuiteta, povezanih sa prioritetima regionalne stabilnosti, ekonomskog angažovanja, ali i okvirom inicijativa za regionalnu saradnju i procesom evropskih integracija, u pristupu Nemačke prema Srbiji se identifikuju i prilagođavajuće promene i pokušaji programskih promena. Razmotrena su ključna otvorena pitanja oko kojih je nemačka vlada zauzela kritičniji stav i (li) vršila intenzivniji pritisak: (1) (ne)pridruživanje režimu sankcija prema Ruskoj federaciji, (2) zastoj u procesu normalizacije odnosa Srbije i Kosova, (3) demokratsko nazadovanje u Srbiji. Posledice se ogledaju u pogoršanom nivou političkih odnosa Nemačke i Srbije tokom većeg dela mandata Olafa Šolca.

Ključne reči

Nemačka, Srbija, vlada Olafa Šolca, spoljna politika, spoljnopolitičke promene

[1] Istraživač-pripravnik, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu. Imejl-adresa: igormiroslavljevic5@gmail.com.

Uvod

Olaf Šolc (Olaf Scholz) je kao deveti kancelar Savezne Republike Nemačke predvodio prvu tripartitnu vladu u posleratnoj istoriji zemlje. Nemačka vlada sastavljena od koalicije socijaldemokrata (SPD), Zelenih i liberala (FDP) – tzv. semafor koalicija – započela je mandat u decembru 2021. godine, a u punom kapacitetu je funkcionisala do decembra 2024, kada su nakon raspada koalicije i glasanja o (ne)poverenju u Bundestagu raspisani, tek drugi put u 21. veku, vanredni parlamentarni izbori (Deutsche Welle, 2024).

Šolcov kabinet je preuzeo dužnost nakon okončanja suštinski jedne „ere“ u nemačkoj politici, u kojoj se na čelu vlade u četiri mandata, kao najdugovečniji evropski lider, nalazila Angela Merkel (Angela Merkel). Dok je Olaf Šolc u izbornoj kampanji insistirao na platformi kontinuiteta, mandat njegove vlade je, pored unutrašnjih turbulencija i kriza na spoljnom planu, obeležilo (neočekivano) revidiranje postulata i pokretanje promena u domenima spoljne politike Nemačke. Sa vremenske distance je uočljivo da će se spoljna politika Šolcove vlade analizirati pretežno u kontekstu otpočinjanja, ali i mešovutih rezultata tzv. *Zeitenwende* (prekretnica) procesa (Blumenau, 2022; Mello, 2025). *Zeitenwende*, pojam kojim su označene posledice ruske agresije na Ukrajinu i potrebe redefinisavanja nemačke politike, postala je najprepoznatljivija spoljnopolička odrednica tokom mandata Šolcove vlade.

Polazeći, stoga, od opštijih trendova i osnovne dihotomije kontinuitet-promene, fokus rada je sužen na nemačku spoljnopoličku poziciju i delovanje prema Srbiji u trogodišnjem vremenskom rasponu tokom punog mandata vlade Olafa Šolca. Cilj je ispitivanje kontinuiteta i promena u politici u pogledu Srbije u odnosu na „svojevrnsnu eru“ Angele Merkel, kao i utvrđivanje i analiza ključnih pitanja za međusobne odnose, iz ugla spoljne politike Nemačke, u zaokruženom periodu u kojem je „semafor koalicija“ kreirala politiku u Berlinu.

U metodološkom pogledu korišćene su metode kvalitativne analize sadržaja i praćenja procesa, dok se kao primarni izvori podataka koriste partijski, državni i međunarodni dokumenti i izjave zvaničnika, a među sekundarnim postojeća naučna literatura o nemačkoj spoljnoj politici i nemačko-srpskim odnosima, kao i stručna literatura i think-tank publikacije. Teorijski, rad se u početnom delu oslanja na konceptualizaciju promena u spoljnoj politici koju je u klasičnom članku spoljnopolitičke analize predstavio Čarls Herman (Hermann, 1990). Bazirano na Hermanovom konceptualnom okviru, tvrdi se da su politiku Nemačke prema Srbiji tokom Šolcovog mandata, pored preovlađujućih kontinuiteta, karakterisale i prilagođavajuće promene i pokušaji ograničenih programskih promena.

Na modifikacije u spoljnopolitičkom kursu i na nove inicijative iz Berlina uticale su dominantno dve šire grupe faktora: izazovi i pretnje iz međunarodnog okruženja, u vidu posledica ruske agresije na Ukrajinu i izraženijeg rivalstva sa Kinom(1) i konstelacija nove vladajuće koalicije, uz insistiranje na „normativnim prioritetima“ u spoljnopolitičkoj agendi(2). Kao ključne otvorene tačke u odnosima sa Srbijom u periodu 2021-2024. godine izdvojile su se, iz vizure Berlina: (1) pozicija Beograda prema rusko-ukrajinskom ratu i nepridruživanje režimu sankcija; (2) zastoj dijaloga Srbije i Kosova i nova francusko-nemačka inicijativa; (3) normativna pitanja demokratskog nazadovanja i suočavanja sa prošlašću, te (4) (transakcioni) pristup partnerstvu u domenu kritičnih sirovina.

Strateški dokumenti i kreiranje spoljne politike u vladi Olafa Šolca

Prema koalicionom dogovoru socijaldemokrata (SPD), Zelenih i liberalnih slobodnih demokrata (FDP) spoljni resor u vladi Olafa Šolca je pripao partiji Zelenih, koja je tako po drugi put u istoriji preuzela rukovođenje Ministarstvom spoljnih poslova Nemačke. Prva žena na ovoj funkciji Annelena Berбок (Annalena Baerbock) se u naredne tri i po godine nalazila na nominalno ključnoj poziciji za formulisanje nemačke spoljne politike. Ipak, uloga kancelara u utvrđivanju opštih političkih smernica i sve izraženije angažovanje na spoljnom planu rezultuju činjenicom da se spoljna politika efektivno određuje na relaciji Ministarstvo-Kancelarat (Helms, 2025: 2). Kontrola nad resorom spoljnih poslova od strane manjih koalicionih partnera često je dovodila do tenzija i politike na više koloseka. Mandat vlade Olafa Šolca su obeležile ovakve situacije. Kancelar je kroz karijeru bio orijentisan na unutrašnja ekonomska pitanja i oprezan u domenu spoljne politike, na čemu je, uostalom, bila i bazirana njegova predizborna platforma (Janes, 2022: 111). Sa druge strane, partija Zelenih je ponudila najrazrađeniji spoljnopolitički program, zagovarajući asertivnije pristupe i „spoljnu politiku zasnovanu na vrednostima“ i tako stvarajući očekivanja o novim pravcima u spoljnopolitičkom delovanju

Nemačke. Tokom mandata se Šolc kontinuirano suočavao sa izazovima da održi konsenzus među koalicionim partnerima u pogledu spoljnopolitičkih prioriteta (Janes, 2022: 115).

Polazni strateški dokument „semafor koalicije“ – koalicioni sporazum pod nazivom „Savez za slobodu, pravdu i održivost“ – u poglavlju 7 posvećenom spoljnoj politici Nemačke najviše sličnosti ima sa sadržinom upravo izbornih platformi Zelenih, ali i liberalnih slobodnih demokrata (Dautović, 2021: 72). Poglavlje naslova „Nemačka odgovornost za Evropu i svet“ sadrži odeljak o Zapadnom Balkanu i, povezano, nekoliko rečenica o Srbiji. U dokumentu se navodi:

„Podržavamo proces pristupanja EU za šest zemalja Zapadnog Balkana i neophodne reforme kako bi se ispunili Kopenhaški kriterijumi. Osažujemo civilno društvo i podržavamo dalje pretpristupne korake. Naredni koraci su...i nastavak pregovora sa Crnom Gorom i Srbijom. Podržavamo EU-vođeni dijalog o normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije i napore za mir u Bosni i Hercegovini...Paralelno sa pristupanjem, potrebno je da EU unapredi svoje apsorpcione kapacitete.“ (SPD, 2021: 109)

Iz koalicionog sporazuma je uočljiv kontinuitet tretiranja Zapadnog Balkana kao celine – jednog subjekta – usled čega regionalni pristup Nemačke, zajedno sa procesom evropskih integracija, ostaje širi okvir koji se direktno prelama na politiku Berlina prema Srbiji. Pojedinačni problemi koji su u dokumentu adresirani, uključujući nastavak dijaloga Srbije i Kosova, poklapaju se, pak, sa spoljnopolitičkim delom izborne platforme Zelenih, koja detaljnije od svih koalicionih partnera izlaže pravce spoljne politike i na Balkanu. Dok je vodeći SPD isticao samo načelno opredeljenje za integraciju Zapadnog Balkana u EU, ilustrativno je da su Zeleni, pored konkretnih pojedinačnih pitanja, u svojoj platformi eksplicitnije insistirali na reformama u oblasti demokratije, vladavine prava i borbe protiv korupcije (Kovačević, 2021: 41). Ove smernice će oblikovati pristup kada su Zeleni preuzeli rukovođenje Ministarstvom spoljnih poslova, sa vidljivijim efektom i u politici prema Srbiji u jednoj fazi.

Najznačajniji spoljnopolitičko-bezbednosni akt koji je usvojila vlada Olafa Šolca je Nacionalna bezbednosna strategija iz 2023. godine (Nationale Sicherheitstrategie, 2023). Prva takva strategija u istoriji Nemačke je formulisana kao odgovor na urušavanje evropske bezbednosne arhitekture izazvano ruskom agresijom na Ukrajinu i rastuće izazove i pretnje liberalnom međunarodnom poretku u koji su pretpostavke nemačke spoljne politike bile čvrsto ukorenjene. Nacionalna bezbednosna strategija, pod nazivom „Robustno. Otporno. Održivo. Integrisana bezbednost za Nemačku,“ definiše različite (nove) parametre spoljne i bezbednosne politike Nemačke, ali na ovom mestu je istaknut pasus iz početnog odeljka:

„Nemačka vlada podržava dalju EU integraciju, koheziju i proširenje kako bi se uključile zemlje Zapadnog Balkana, Ukrajina, Molda-

vija...Kako bi se EU pripremila za proširenje...reforme unutar EU su ključne.“ (Nationale Sicherheitstrategie, 2023: 13)

Reafirmisanje podrške pristupanju Zapadnog Balkana Evropskoj uniji je prisutno u strateškim aktima Šolcove vlade, koji su potvrdili nameru kontinuiranog ili - kao što je u praksi slučaj sa ekonomskim inicijativama i inicijativama u dijalogu Srbije i Kosova - čak pojačanog angažovanja Nemačke.

Nemačka spoljna politika u regionu, a time i prema Srbiji, dobila je i novi institucionalni izraz tokom mandata Šolcove vlade formiranjem po prvi put pozicije Specijalnog izaslanika za Zapadni Balkan u Ministarstvu spoljnih poslova, čime je izvršena svojevrsna decentralizacija i delegiranja ovlašćenja. Na funkciju je u martu 2022. godine imenovan Manuel Saracin (Manuel Sarrazin), političar iz redova Zelenih (Deutsche Welle, 2022).

Nemačka spoljna politika i Srbija - između kontinuiteta i prilagođavanja

Konstituisanje nove vladajuće garniture u Berlinu krajem 2021. godine i promene u spoljnopolitičkom establišmentu su značile i dileme oko kontinuiteta spoljne politike i(li) novih impulsa.

U svetlu ispitivanja spoljne politike Nemačke prema Srbiji u odnosu na eru Angele Merkel, teorijsko polazište za razmatranje dihotomije kontinuitet-promene je ukorenjeno u shvatanju koje je razradio Čarls Herman, nekadašnji predsednik (svetskog) Udruženja za međunarodne studije. U klasičnom radu iz polja spoljnopolitičke analize (Hermann, 1990: 3), Herman se bavio promenom kursa aktera u spoljnoj politici, konceptualizacijom nivoa spoljnopolitičkih promena i kategorizacijom faktora koji ih uslovljavaju i objašnjavaju. On razlikuje četiri gradualna nivoa spoljnopolitičkih promena: (1) prilagođavanje, koje podrazumeva promene u nivou uložениh napora, veći ili manji naglasak i preciziranje klase ciljeva; (2) programske promene - kvalitativne promene u pogledu sredstava ili metoda ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva; (3) potpune promene ciljeva spoljne politike i, kao najekstenzivniji oblik, (4) promene međunarodne orijentacije, koje uključuju izmenjeno shvatanje međunarodne uloge i istovremena pomeranja u spektru politika (Hermann, 1990: 5-6). Potonje tri kategorije definiše kao „značajno spoljnopolitičko preusmeravanje“, ali uz konstataciju da pouzdane empirijske razlike nisu uvek lako utvrdive (Hermann, 1990: 6). Ostale promene se, stoga, mogu posmatrati kao adaptacije unutar širih kontura spoljnopolitičkog kontinuiteta. Polazeći od Hermanovog konceptualnog okvira i teorijskih napomena, daljom analizom spoljne politike vlade Olafa Šolca, pored kontinuiteta, uočavaju se i obrazlažu prilagođavajuće promene i pokušaji ograničenih programskih promena.

Iako je za Nemačku Zapadni Balkan područje od, ukupno posmatrano, sekundarnog značaja i interesa, tokom svojih mandata kancelarka Angela Merkel je bila aktivna u spoljnoj politici u regionu i profilisala Nemačku kao jednog od najvažnijih spoljnih aktera (Milenović i dr, 2015: 38), što važi i u slučaju Srbije. Na svojoj oproštajnoj turneji, u septembru 2021. godine, Merkel je posetila Beograd (N1, 2021), tom prilikom poslavši signal stabilnih političkih veza sa političkih vrhom i uzlaznog ekonomskog partnerstva sa Srbijom.

U široj slici, politiku Šolcove vlade na Zapadnom Balkanu, neodvojivo povezanu sa bilateralnim odnosima sa Srbijom, nastavilo je da karakteriše prisustvo i angažovanje usmereno primarno na sprečavanje (političke i bezbednosne) destabilizacije; zatim na održavanje i proširivanje ekonomske saradnje; te produbljivanje regionalne saradnje, ali i doprinos evropskoj politici proširenja. Iz vizure vlasti u Berlinu Srbija se i dalje percipira kao jedna od ključnih zemalja u regionu (Đukanović i Dašić, 2024: 368), pre svega u pogledu očuvanja stabilnosti kao opšteg strateškog cilja Nemačke – na površini, bez kriza koje bi se prelivale u evropske okvire; a uz to je i glavni ekonomski partner. Tokom posete ministra odbrane Borisa Pistorijusa (Boris Pistorius) Beogradu eksplicitno su artikulisana očekivanja da „Srbija, kao najveća zemlja i najjača ekonomija na Balkanu, snosi posebnu odgovornost (za stabilnost i približavanje)“ (BMVG, 2024). U ostvarivanju datih prioriteta, deceniju Angele Merkel su obeležili pragmatični kompromisi i (kritikovana) tolerancija prema nedemokratskim praksama unutar Srbije (Brey, 2022), dok je vlada Olafa Šolca imala više mešovit pristup.

Politiku Nemačke oblikuju i bilateralna pitanja ekonomske prirode, ne samo zbog brojne srpske radničke dijaspor, već i zbog uloge Nemačke među vodećim investitorima u Srbiji i trgovinskog prisustva (Wanninger, 2016: 15). Postavljanje interesa nemačke izvozno orijentisane ekonomije u središte spoljne politike je često navođeno upravo kao osnovni argument u konceptualizaciji Nemačke kao geo-ekonomske sile (Crawford and Olsen, 2017: 603). Šolcova vlada je održala kontinuitet sa praksom promovisanja ekonomskih aranžmana i u odnosima sa Srbijom, iako ne toliko izraženo kao u prethodnom periodu. Dinamika robne razmene između Nemačke i Srbije jeste intenzivirana u datom vremenskom razdoblju, a podrška vlade Olafa Šolca trendu premeštanja proizvodnje u geografski bliske zemlje je inicijalno uticala i na investicije u Srbiji (CEVES, 2024: 19). Prema podacima, zaključno sa 2024. godinom Nemačka je ostala broj jedan spoljnotrgovinski partner Srbije (PKS, 2024).

Sa opštim stabilnosnim i ekonomskim prioritetima u spoljnoj politici suštinski je povezano pitanje inicijativa za regionalnu saradnju i povezivanje. Berlinski proces, kao nasleđe kancelarke Merkel, budući da je pokrenut na njen predlog 2014. godine, uključivši zemlje Zapadnog Balkana, evropske institucije i zainteresovane države članice (Kruk and Molo, 2023: 302-303), u praksi je postao jedan od (naj)značajnijih formata regionalne saradnje, uz pivotalnu ulogu Nemačke. Uprkos određenim

dilemama o budućnosti inicijative nakon odlaska Merkel, u proleće 2022. godine novi kancelar je najavio obnavljanje Berlinskog procesa (Vulović, 2022: 2), potvrđujući kontinuitet. Nemačka je nastavila da podržava Proces i koristi ga kao spoljnopolitički instrument u odnosima sa državama regiona, uključujući i Srbiju. Glavni samiti Berlinskog procesa 2022. i 2024. godine, na desetu godišnjicu inicijative, organizovani su u Berlinu od strane kancelara Šolca (Berlin Process, 2024). Unutar nemačkog spoljnopolitičkog establišmenta takođe je preovladalo i ne-entuzijastično, skeptično stanovište, koje su delili i zvaničnici u vladi Angele Merkel, u pogledu novih „ne-inkluzivnih“ regionalnih formata poput inicijative Otvoreni Balkan (OB), a koju je upravo Srbija godinama snažno zagovarala. Vlada Olafa Šolca je nauštrb OB, koji je obuhvatio Srbiju, Albaniju i Severnu Makedoniju, prioritizovala Berlinski proces i uspostavljanje Zajedničkog regionalnog tržišta pod okriljem istog, što je iz Berlina viđeno i kao (među)korak u približavanju Evropskoj uniji (Vulović, 2022: 5).

Proces evropskih integracija je ostao deklarativno krovni okvir nemačke spoljne politike prema Srbiji. Gledište o pristupanju Srbije Evropskoj uniji nije se fundamentalno menjalo u Berlinu u odnosu na period Angele Merkel kada je Nemačka stekla reputaciju „uticajnog podržavaoca, ali i snažnog kritičara“ (Adebahr and Toglhofer, 2015: 3-4). Strateški dokumenti (ili spoljnopolitički odeljci) Šolcove vlade proširenju na Zapadni Balkan (i Srbiju) posvećuju paragrafe (SPD, 2021; Nationale Sicherheitstrategie, 2023), ali bez inicijativa za ubrzanje procesa u zastoju. Uočljiv je suštinski nastavak tzv. „da, ali...“ pristupa (balansiranja) u kojem je nemačka strategija maksimiziranje pristupnog uslovljavanja, insistirajući na striktnim političkim i ekonomskim kriterijuma, ali i rešavanju spoljnopolitičkih sporova kao preduslova daljih (neizvesnih) koraka (Wanninger, 2016: 18; Adebahr and Toglhofer, 2015: 4-5). U kontekstu ruske agresije na Ukrajinu nemačko rukovodstvo jeste dalo novi „impuls hitnosti“ procesu proširenja, kao svojevrsnoj geopolitičkoj nužnosti. Ilustrativna je u tom pravcu poruka Olafa Šolca na njegovom prvom samitu Berlinskog procesa u novembru 2022. godine da bi Zapadni Balkan trebalo „što je pre moguće“ da pristupi EU (Vulović, 2022: 1). Veći naglasak i eksplicitnija posvećenost Nemačke bržim koracima u procesu proširenja EU od 2022. godine je prilagođavanje spoljne politike kao reakcija na promene u međunarodnom okruženju. Nemačka diplomatija je, međutim, u praksi delovala ambivalentno u pogledu pozicije Srbije u pregovorima – u javnosti su paralelno sa načelnom podrškom rasle rezerve i kritike iz Berlina zbog spoljnopolitičkih akcija Srbije, situacija u dijalogu sa Kosovom i demokratskog deficita, ali se Nemačka uzdržavala od formalnog stavljanja veta na otvaranje novih pregovaračkih klastera (CEP, 2024).

Nakon ispitivanja kontinuiteta u ciljevima i opštim pravcima delovanja, u nastavku rada će biti dat pregled ključnih pojedinačnih pitanja u domenu odnosa Nemačke sa Srbijom i razmotrene prilagođavajuće i programske promene u nemačkoj spoljnoj politici.

Ključna otvorena pitanja u odnosima Nemačke sa Srbijom tokom mandata vlade Olafa Šolca

Pozicije u pogledu rusko-ukrajinskog sukoba i (ne)pridruživanje režimu sankcija

Ruska agresija na Ukrajinu u februaru 2022. godine je najkonsekventniji geopolitički događaj na evropskom kontinentu od kraja Hladnog rata. Iz perspektive Nemačke transformacija rusko-ukrajinskog konflikta u otvorenu rusku agresiju označila je provrazrednu pretnju pretpostavkama na kojima je bazirana njena međunarodna pozicija i spoljna politika. U obraćanju Bundestagu tri dana nakon početka ruske invazije kancelar Olaf Šolc je upotrebio pojam *Zeitenwende* – koji se u stranim medijima prevodi najpribližnije kao prekretnica – i najavio (u tom trenutku) ambiciozne korake u polju spoljne i bezbednosne politike, ali i započeo suštinsku debatu o rekonfiguraciji spoljnopolitičkog identiteta Nemačke (Bunde, 2022: 517). Otvoreno je pitanje bez jednoznačnog odgovora kako razumevati i ocenjivati ukupna kretanja nakon 2022. godine – može li se govoriti o potpunoj promeni međunarodne orijentacije zemlje (Mello, 2025: 12) ili pak o značajnim (ali osporavanim) promenama ciljeva i adaptacijama u spektru politika (Bunde, 2025: 18) – ali je efekat „prelivanja“ vidljiv i u odnosima Nemačke sa Srbijom.

Nemačka je aktivno zagovarala, između ostalog, nove ekstenzivne diplomatske i ekonomske mere sankcionisanja i pritiska na Rusku federaciju od 2022. godine. Pored diplomatskih rezolucija i isključivanja iz međunarodnih foruma (UN tela, Savet Evrope), podržala je (ili inicirala) pakete sankcija EU prema Rusiji. Tokom mandata Šolcove vlade je usvojeno šesnaest paketa sankcija na nivou Evropske unije (European Commission, 2025), a kojima su pozvane sve zemlje kandidati za članstvo u EU da se pridruže. Srbija je nakon početka sukoba nastojala da zauzme pragmatičnu balansirajuću poziciju – glasajući za osudu ruske agresije i podršku teritorijalnom integritetu Ukrajine u međunarodnim telima i(li) za suspendovanje članstva Rusije; ali odbijajući da se pridruži ijednom paketu sankcija protiv Rusije (Beckmann-Dierkes and Rankić, 2022: 2). Insistiranje zapadnih diplomata i državnih zvaničnika na uvođenju restriktivnih mera od strane Srbije je progresivno raslo od proleća 2022, a predstavnici Nemačke su bili među najvokalnijim u ovim pozivima i(li) zahtevima. Prva poseta ministarke spoljnih poslova Analene Berбок Beogradu, u martu 2022, istakla je u prvi plan pitanje pridruživanja Srbije režimu sankcija (Beckmann-Dierkes and Rankić, 2022: 2). Pojačavanje nemačkog diplomatskog pritiska na Srbiju u pogledu usaglašavanja sa evropskom spoljnom politikom i uvođenja sankcija Rusiji dostiglo je inicijalni vrhunac tokom inauguralne posete novog kancelara Šolca Srbiji u junu 2022. godine. Poseta je u velikoj meri predstavljala kontrast u odnosu na susret predsednika Aleksandra Vučića sa kancelarkom Merkel godinu dana ranije. U na momente tenzičnom razgovoru Šolc je naglasio

da se od svih kandidata za članstvo očekuje pridruživanje restriktivnim merama prema Rusiji (Reuters, 2022).

Kao nezaobilazno pitanje, visoko na agendi odnosa Nemačke sa Srbijom, neuvođenje sankcija je postalo izvor konstante kritike iz Berlina i jedan od razloga novih tenzija na relaciji Nemačka-Srbija. Nemački ministar odbrane Boris Pistorijus je prilikom dolaska u Beograd 2024. godine eksplicitnije od ostalih zvaničnika izneo kritiku „ruskih kanala uticaja“ i nemačko viđenje o neophodnosti opredeljivanja Srbije između EU i odnosa sa Rusijom, uz ponovljeni zahtev za sankcijama (Tagesspiegel, 2024). Pod uticajem efekata agresije na Ukrajinu, koja se teorijski može konceptualizovati kao eksterni šok, jedan od osnovnih pokretača promena spoljnopolitičkog kursa prema Čarlsu Hermanu (Hermann, 1990: 12), u nemačkoj politici prema Srbiji je stavljen mnogo veći naglasak na jasno usklađivanje sa zajedničkom evropskom politikom prema Rusiji nego nakon 2014. godine. Insistiranje na oblikovanju jedinstvenog fronta i prioritetnom slanju političkih signala o evropskoj orijentaciji, značilo je da se sužava „prostor tolerancije“ za srpsko spoljnopolitičko balansiranje, a koja je postojala u većoj meri u Berlinu tokom mandata Angele Merkel. Intenzivniji nemački diplomatski pritisak na Srbiju u ovom pravcu se, stoga, uklapa u Hermanov okvir prilagođavajućih promena u spoljnoj politici. Angažovanje Nemačke i nepromenjena pozicija Srbije u vezi režima sankcija su neminovno uticali na pad ukupnog nivoa političkih odnosa.

Zastoj u dijalogu Srbije i Kosova i nova francusko-nemačka inicijativa

Među najkomplikovanim političkim pitanjima za odnose Berlina i Beograda jeste viđenje ishoda dijaloga Srbije i Kosova o normalizaciji odnosa. Nemačka je bila veoma aktivna u pokretanju dijaloga pod rukovodstvom EU pre više od decenije, ali i povezivanju napretka u istom sa procesom evropskih integracija Srbije. Približavanju Nemačke i Srbije u potonjem periodu i percepciji o srpskom političkom rukovodstvu kao ključnom faktoru za stabilnost u širem regionu doprineo je u velikoj meri konstruktivniji pristup Srbije i ustupci u početnim fazama dijaloga o normalizaciji odnosa (Milenović i dr, 2015: 25). Međutim, razlike u pogledu očekivanih krajnjih rezultata dijaloga ostaju izražene na relaciji Nemačka-Srbija. U leto 2018. godine kancelarka Merkel je direktno sprečila potencijalne političke dogovore oko korekcije granice (ili teritorijalne podele) između srpskog i kosovskog rukovodstva (Petke et al, 2021: 4). Dijalog o normalizaciji odnosa je ušao u fazu zastoja, a evropsko posredovanje se sve više pretvara u upravljanje (kontinuiranim) krizama.

Dok su članice nemačke vladajuće „semafor“ koalicije, koje su u srpskoj javnosti više prepoznate kao zagovornici nezavisnosti Kosova (Kovačević, 2021: 44), istakle u strateškim dokumentima podršku nastavku dijaloga, tek su okolnosti nakon ruske agresije na Ukrajinu dale „impuls hitnosti“ u Berlinu za nove predloge. U svetlu rusko-ukrajinskog rata, a

iz vizure Nemačke i zabrinutosti zbog potencijalnog širenja nestabilnosti i aktivnijeg „prodora spoljnih aktera“, pokrenuta je nova inicijativa u procesu normalizacije odnosa Srbije i Kosova, sa ciljem doprinosa stabilizaciji i šireg regiona (Vulović, 2023: 1; Kreft, 2023: 174). Nemačka je sa Francuskom predvodila diplomatsko angažovanje koje je prethodilo dogovoru oko Sporazuma o putu ka normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova (EEAS, 2023). Paralelno, najviši nemački zvaničnici su u javnim istupima frekventno insistirali na uzajamnom priznanju Kosova i Srbije kao jednom od preduslova za pristupanje EU, na taj način eksplicitnije u odnosu na raniji period precizirajući ciljeve Nemačke, što takođe predstavlja adaptirajuću promenu.

Kancelar Šolc se na svoju inicijativu prvi put susreo sa srpskim predsednikom Vučićem i kosovskim premijerom Albinom Kurtijem (Albin Kurti) u Berlinu u maju 2022. godine (Reuters, 2022a). Mesec dana kasnije (10. juna) Šolc je u prvoj zvaničnoj poseti regionu boravio i u Prištini i u Beogradu. Na pomenutoj hladnoj i tenzičnoj konferenciji sa srpskim predsednikom najviše spora je izazvala konstatacija nemačkog kancelara kako je „nezamislivo da dve zemlje koje ne priznaju jedna drugu postanu članice EU“, dodajući da sporazum Srbije i Kosova na kraju mora razjasniti i pitanje priznanja; pri čemu je predsednik Vučić insistirao da „prvi put čuje da neko iz Evrope zahteva međusobno priznanje“ (EWB, 2022). Specijalni izaslanik Nemačke za Zapadni Balkan Manuel Saracin je, takođe, u narednim mesecima pri susretima sa srpskim zvaničnicima isticao da Srbija „ne može da postane članica Evropske unije bez priznanja Kosova“ (Vreme, 2023). Iako je pristup Šolcove vlade oko dijaloga Srbije i Kosova kritikovan na unutrašnjem planu, iz redova tada najveće opozicione partije, a koja ima vodeću ulogu u aktuelnoj vladi (CDU) (Kosovo Online, 2025), činjenica je da eksplicitno postavljanje zahteva za priznanjem označava prilagođavanje ciljeva nemačke spoljne politike u odnosu na mandat Angele Merkel. Promena u retorici iz Berlina, koja se pripisuje unutrašnjoj konstelaciji vladajuće koalicije i liderskim faktorima (Hermann, 1990: 12), osnaživala je percepciju u zvaničnom Beogradu i srpskoj javnosti o jednostranoj i pristrasnoj politici Nemačke oko pitanja Kosova.

Upravo je Nemačka, zajedno sa Francuskom, imala ključnu ulogu u predstavljanju predloga novog sporazuma u dijalogu Srbije i Kosova. U septembru 2022. godine su glavni savetnici nemačkog kancelara i francuskog predsednika Jens Pletner (Jens Plötner) i Emanuel Bon (Emanuel Bonne), zajedno sa specijalnim predstavnikom Evropske unije, pokrenuli proces razgovora o sporazumu koji bi otvorio put ka izlasku iz faze ponavljajućih kriza (Vulović, 2023: 2). Francusko-nemački predlog, koji je prihvaćen na nivou EU prerastajući u evropski predlog, baziran je na Temeljnem ugovoru iz 1972. godine kojim je omogućena normalizaciju odnosa između dve Nemačke i ulazak u međunarodne forume, a elementi predloga su „oživelili“ i delove plana nemačkog diplomate Volfganga Išingera (Wolfgang Ischinger) iz ranih faza pregovora oko Kosova

(EWB, 2023; Kreft, 2023: 180). Nakon više meseci diplomatskih aktivnosti i (neskrivenih) pritisaka, Beograd i Priština su februaru-martu 2023. godine usaglasili Sporazum o putu ka normalizaciji odnosa i Implementacioni aneks (EEAS, 2023a), tj. takozvani Briselsko-ohridski sporazum. Nemačko angažovanje u ovoj inicijativi jeste imalo prepoznatljive obrise insistiranja na multilateralnim kanalima delovanja i praksi podeljenog liderstva.

„Novi početak“ u procesu normalizacije je u potonjim mesecima pretvoren u političku pat poziciju, uz eskalaciju kriza na terenu. Ograničenja uticaja Nemačke (ali i drugih aktera) na dve strane u cilju osiguravanja pune implementacije sporazuma su postala evidentna. Nemački pristup je postepeno prerastao u pasivan i reaktivan, pod uticajem rastućih unutrašnjih turbulencija i političkih sukoba koji su potkopavali aktivno spoljnopoličko delovanje. Nemačka vlada je podržala u leto 2023. godine „privremene i reverzibilne kaznene mere“ EU protiv Kosova zbog odgovornosti za talas eskalacije nasilja. Nekoliko meseci kasnije se pridružila pismu država članica kojim se od evropskih institucija traži okončavanje mera, posle oružanog incidenta u Banjskoj čije okolnosti i potencijalne veze sa Srbijom nisu rasvetljene (Politico, 2023), a što je doprinelo kritičnijem stavu vlasti u Berlinu. Razmatranje eventualnih evropskih mera prema Srbiji u takvim okolnostima, kojima je Nemačka naginjala, predstavlja ograničeni pokušaj programskih promena u nemačkoj spoljnoj politici. Iako mere nisu uvedene, porast nepoverenja u vladi Olafa Šolca je uticao na zaoštavanje političkih odnosa sa Srbijom. Tokom 2024. godine nemačka diplomatija je oscilirala, zajedno sa drugim evropskim zemljama i SAD, u upravljanju krizama na Kosovu, načelno zadržavajući tvrdi stav prema Beogradu.

Normativna pitanja demokratskog nazadovanja i suočavanja sa prošlošću

Struktura nemačke koalicione vlade je podsticala, od samog početka mandata, očekivanja o većem naglasku na normativnim prioritetima u spoljnoj politici. Partija Zelenih, koja je više od tri godine rukovodila *Auswärtiges Amt* (Saveznim ministarstvom spoljnih poslova), je vokalno podsticala spoljnopoličku agendu zasnovanu na vrednostima. Koalicioni sporazum naglašava „stratešku solidarnost sa demokratskim partnerskim državama“ (SPD, 2021: 113), dok su spoljnopolički zvaničnici zagovarali aktivniji i agresivniji pristup Nemačke u pogledu kršenja ljudskih prava i odnosa prema autoritarnim režimima. Ovo ukazuje na nove slojeve koje su Zeleni, pod okriljem vladajuće „semafor“ koalicije, uneli u postojeći normativni okvir nemačke spoljne politike. Objasnjavajući specifičnosti nemačkog pristupa i pravaca njene spoljne politike kroz protekle decenije autori su je neretko svrstavali i u distinktivnu kategoriju normativne sile (Crawford and Olsen, 2017: 600). U praksi spoljne

politike je, pak, izražena kontinuirana tenzija između normativnih zahteva (tzv. *Idealpolitik*) i pragmatičnih, užim interesima vođenih, politika. Nemački novi spoljnopolitički pragmatizam (Fröhlich, 2020: 105) je karakterističan za politiku Angele Merkel prema Zapadnom Balkanu i, konkretno, Srbiji. Prioritizacija regionalne stabilnosti i konstruktivnog pristupa Srbije u dijalogu sa Kosovom značile su pragmatičnu toleranciju nemačkog rukovodstva prema postepenom padu demokratije u Srbiji i efektivnom zastoju reformskog procesa pod okriljem evrointegracija (Brey, 2022; Džihić, 2024). Iz iskustva Zapadnog Balkana je naglašen jaz između normativnog okvira i pragmatične prakse nemačke spoljne politike.

Vlada Olafa Šolca jeste imala kritičniji pristup prema pitanjima vladavine prava i slobode medija u Srbiji. Nemačka je, pre svega kroz funkciju specijalnog izaslanika za Zapadni Balkan, stavila veći (retorički) fokus na ove aspekte u odnosima sa Srbijom, insistirajući striktnije na reformama. Učestalije javne kritike od strane nemačkih zvaničnika i više napora u saradnji sa srpskim civilnim društvom pojačali su u određenoj meri pritisak na vlasti u Beogradu (Vreme, 2023; NIN, 2024). Eksplicitniji naglasak na demokratskim prioritetima, kao rezultat razmotrenih unutrašnjih (i ideoloških) faktora, je, stoga, još jedna prilagođavajuća promena u spoljnoj politici prema Srbiji. Nemačka je bila među evropskim zemljama koje su oštro reagovala na navode o neregularnostima i manipulacijama na parlamentarnim izborima u Srbiji u decembru 2023. godine. Savezno ministarstvo spoljnih poslova je, po prvi put, kritikovalo izborne neregularnosti u Srbiji, podvlačeći da su neprihvatljive za EU kandidata za članstvo (Auswärtiges Amt, 2023). U delu spoljnopolitičkog establišmenta nemačke vladajuće koalicije ojačan je stav o potrebi preduzimanja konkretnih mera prema srpskim vlastima zbog demokratskog nazadovanja. Od strane državnog vrha Srbije su, paralelno, upućivane optužbe o mešanju Nemačke u unutrašnje poslove, uz snažnu medijsku anti-nemačku kampanju (Politika, 2024). Politički odnosi Nemačke i Srbije su, na taj način, tokom prvih meseci 2024. zahladneli do najniže tačke u protekloj deceniji.

Prema diplomatskim izvorima iz Berlina, Nemačka je zagovarala u Briselu preduzimanje kaznenih mera protiv Srbije zbog izbornih neregularnosti, ali nije naišla na dovoljnu podršku u EU, već i na protivljenje pojedinih država (DGAP, 2024). Ispitivanje mogućnosti sankcionisanja Srbije, kroz multilateralne kanale, predstavlja tipičan primer pokušaja programske promene u spoljnoj politici (Nemačke) - u skladu sa Hermanovom konceptualizacijom. Političke akcije nisu usledile, ali su diplomatski pritisak Nemačke, svojevrsna izolacija kada je reč o susretima na najvišem nivou i zategnuti politički odnosi nastavili se u narednim mesecima.

Još jedno pitanje koje je opteretilo bilateralne odnose Nemačke i Srbije tokom 2024. godine je usvajanje Rezolucije o genocidu u Srebrenici u Generalnoj skupštini Ujedinjenih Nacija. Nemački univerzalizam

sopstvene normativno-orijentisane kulture sećanja oblikuje i utiče na aspekte spoljnopolitičkog delovanja (Huyeng and Schumacher, 2024). Različite tradicije u nemačkoj spoljnoj politici naglašavaju posebnu odgovornost Nemačke upravo zbog istorijskog iskustva (Gaskarth and Oppermann, 2021: 95). Iz perspektive Berlina odgovornost u suočavanju sa prošlošću i normativni cilj ustanovljavanja dana sećanja na žrtve tragedije u Srebrenici rukovodili su, deklarativno, pri podnošenju predloga Rezolucije. Nemačka i Ruanda su kao inicijalni ko-sponzori pokrenuli i vodili pregovore u GS UN. Srbija je, sa druge strane, uložila značajna diplomatska sredstva u nastojanju da se suprotstavi i(li) spreči usvajanje Rezolucije. Srpsko rukovodstvo je, pri tome, oštro kritikovalo i dovodilo u pitanje prave motive Nemačke i apostrofiralo upitnu moralnu poziciju pri predlaganju dokumenta zbog njene istorijske odgovornosti (UN Press, 2024); ali su na aktivnu kampanju, takođe, uticale i unutrašnje predizborne okolnosti u Srbiji. Diplomatski „sukob“ je okončan u maju kada je, uprkos većem broju uzdržanih zemalja nego što je inicijalno očekivano, usvojena Rezolucija kojom je uspostavljen međunarodni dan sećanja i komemoracije genocida u Srebrenici (UN Press, 2024).

Partnerstvo u domenu kritičnih sirovina?

Tokom leta 2024. godine je postepeno došlo do otopljanja odnosa između nemačkog i srpskog političkog vrha. Nakon meseci političkih tenzija na relaciji Berlin-Beograd i kritičnijeg pristupa Nemačke, svojevrsni „zakret“ Olafa Šolca u politici prema Srbiji centriran je oko potencijalnog partnerstva u domenu kritičnih sirovina, tj. rudarenja litijuma u Srbiji i integrisanja u evropske lance snabdevanja. Nemački kancelar je u julu 2024. godine doputovao u drugu posetu Beogradu kako bi prisustvovao potpisivanju Memoranduma o razumevanju o strateškom partnerstvu EU i Srbije u području sirovina, lanaca vrednosti baterija i električnih vozila (European Commission, 2024). Tom prilikom Šolc je istakao važnost projekta rudarenja litijuma za nezavisnost evropskih lanaca snabdevanja sirovinama i sugerisao nameru Nemačke da prati razvoj projekta i pruži podršku u osiguravanju ekološki prihvatljivih rešenja (Politico, 2024). Značajna nalazišta litijuma u Srbiji, kao jedne od ključnih sirovina za zelenu tranziciju, opredeljuju zalaganje Evropske unije i posebno Nemačke u pravcu realizacije projekta i zaključivanja partnerstva, odvrćajući spoljne aktere.

„Diplomatija sirovina“ koju je poseta Olafa Šolca Srbiji poduprla iznova otvara pitanje re-balansiranja (geo)strateških i normativnih prioriteta (Vulović, Strack, and Muller, 2025: 3), tim pre što je lokalni demokratski otpor rudarenju litijuma u Srbiji izrazito intenzivan. Iz vizure Berlina podrška sprovođenju projekta „Jadar“ je primarno motivisana interesima dugoročnog snabdevanja nemačke automobilske industrije, ali i ciljem smanjivanja nemačke zavisnosti od Kine u pogledu uvoza litijuma. Za-

govornici ovih odluka nemačke vlade, označavajući ih kao strateške, su ukazivali i na druge dimenzije – bliže ekonomske veze sa Srbijom koje bi oslabile uticaj spoljnih aktera (Rusije i Kina) i (iznova) podstakle konstruktivniju ulogu srpskog državnog vrha oko Kosova (FAZ, 2024). Linije argumentacije u ovom smislu su eho karakterističnog pristupa Nemačke tokom mandata Angele Merkel. Uprkos razlikama na nivou vladajuće koalicije u Nemačkoj oko datog pitanja i odnosa prema srpskom rukovodstvu, dogovor o partnerstvu u domenu kritičnih sirovina predstavlja svojevrsni „povratak kontinuitetu“ – pragmatičnijim politikama i ekonomskom angažovanju u središtu. Kao što su pojedini kritičari primetili (Džihić, 2024), utvrđivanjem ciljeva nemačke vlade oko projekta rudarenja litijuma otvara se novo-staro poglavlje u odnosima koje odlikuje transakcionalna spoljna politika.

Na putu eventualne realizacije projekta stoje brojni izazovi, ali efekti zaključenog partnerstva su se manifestovali u „resetovanju“ političkih odnosa. U rasponu od tri meseca predsednik Srbije je na poziv kancelara dva puta posetio Nemačku, oba puta učestvujući na događajima o sirovinama (N1, 2024). Ton kritika iz Berlina jeste ublažen, a praktične implikacije ponovnog političkog približavanja se ogledaju i u činjenici da je Nemačka - nepunih godinu dana nakon što je razmatrala i zagovarala kaznene mere prema Srbiji - podržala na evropskom nivou otvaranje pregovaračkih poglavlja u decembru 2024. godine (CEP, 2024).

Zaključak

Rad istražuje nemačku spoljnu politiku u pogledu Srbije tokom mandata vlade kancelara Olafa Šolca. Širi kontekst u koji je situirana tema istraživanja jeste kraj „ere“ Angele Merkel u nemačkoj i evropskoj politici i formiranje prve tripartitne koalicione vlade Nemačke, koja se suočavala sa drastičnim izazovima u međunarodnom okruženju, najavljujući kao odgovor redefinisane parametara tradicionalne nemačke spoljne politike. *Zeitenwende* je spoljnopolitička odrednica po kojoj će ostati prepoznatljiva Šolcova vlada. Kao što su dosadašnji generalni ishodi *Zeitenwende* procesa mešoviti i predmet sporenja, tako se i za nemačku politiku na Zapadnom Balkanu i konkretno prema Srbiji ne može tvrditi da je doživela suštinsku prekretnicu. Nemačka vlada jeste na početku mandata, u svetlu ruske invazije na Ukrajinu i potencijalnih posledica širenja nestabilnosti, pojačala svoje angažovanje, kreirajući i po prvi put poziciju Specijalnog izaslanika za Zapadni Balkan, kao region koji u poređenju sa drugim prioritetima nije ranije bio od primarnog značaja.

U spoljnopolitičkom pristupu vlade Olafa Šolca prema Beogradu su, sa jedne strane, preovlađivali kontinuiteti, neodvojivo povezani sa okvirom regionalne stabilnosti i inicijativa za saradnju, procesom evropskih integracija i ekonomskim aranžmanima. Pri analizi promena u nemačkoj spoljnoj politici korišćena je stepenasta konceptualizacija spoljnopolitič-

kih promena Čarlsa Hermana. Uočene su, na taj način, prilagođavajuće promene i pokušaji ograničenih programskih promena u ključnim otvorenim pitanjima između Nemačke i Srbije u proteklim godinama - (1) (ne) pridruživanje evropskom režimu sankcija prema Ruskoj federaciji, (2) viđenja ishoda dijaloga o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova i zahtevi nove francusko-nemačkog inicijative, (3) kritičniji pristup Nemačke u pogledu demokratskog nazadovanja u Srbiji.

Intenzivniji pritisak Nemačke oko usklađivanja sa zajedničkom evropskom spoljnom politikom i pridruživanja sankcijama Rusiji, tvrdi stav prema Srbiji u kontekstu procesa normalizacije odnosa sa Kosovom, pogotovo nakon oružanog incidenta u septembru 2023. godine, uz neretko eksplicitno insistiranje na priznanju kao krajnjem ishodu dijaloga; te učestalije javne kritike zastoja u reformama i pada demokratije – u celini su rezultovali pogoršanjem političkih odnosa Berlina i Beograda tokom većeg dela mandata vlade Olafa Šolca. Postepeno otopljanje odnosa na vrhu u drugoj polovini 2024. godine uslovljeno je političkim dogovorom oko partnerstva u domenu kritičnih sirovina, rukovođenim ekonomskim interesima i pragmatičnim impulsima u nemačkoj spoljnoj politici.

Nakon raspada vladajuće „semafor“ koalicije (decembra 2024. godine) i održavanja vanrednih parlamentarnih izbora u Nemačkoj je u maju 2025. godine formirana nova vlada koju predvode demohrišćani (CDU) bivše kancelarke Merkel, sa socijaldemokratama kao manjim partnerom. U vladi Fridriha Merca (Friedrich Merz) ministarstvo spoljnih poslova ke prvi put nakon više od pola veka pod vođstvom najveće partije (CDU) (Deutsche Welle, 2025). U fokusu centralizovanije nemačke spoljne politike ovaj region neće imati primarni značaj, a mogu se očekivati kontinuiteti politika uz izvesno manje kritični pristup prema vlastima u Beograd.

German foreign policy and Serbia during the mandate of Olaf Scholz's government

Abstract

Paper explores German foreign policy regarding Serbia during the mandate of the government of Chancellor Olaf Scholz, who succeeded Angela Merkel in that position. Paper examines continuities and changes in the foreign policy towards Serbia, and determines key issues in relations from Berlin's perspective in the period 2021-2024. From a theoretical point of view, paper is based on Charles Hermann's conceptualization of foreign policy changes. In addition to the prevailing continuities, related to priorities of regional stability, economic engagement, but also framework of initiatives for regional cooperation and process of European integration, adjustment changes and attempts of program changes are also identified in Germany's approach to Serbia. Key open issues on which German government took a more critical stance and (or) exerted more intense pressure were discussed: (1) (non)joining the regime of sanctions against Russian Federation, (2) deadlock in the process of normalization of relations between Serbia and Kosovo, (3) democratic backsliding in Serbia. Consequences

are reflected in the deteriorating level of political relations between Germany and Serbia during most of the Olaf Scholz's mandate.

Keywords

Germany, Serbia, Olaf Scholz's government, foreign policy, foreign policy changes

Literatura

- Adebahr, Cornelius and Toghhofer Theresia, (2015). *Starker Partner, strenger Kritiker: die zwei Gesichter der deutschen Erweiterungspolitik gegenüber dem Westlichen Balkan*. Berlin: DGAP.
- Beckmann-Dierkes, Norbert and Rankić Slađan, (2022). *Serbian Foreign Policy in the Wake of the War in Ukraine*. Beograd: Konrad Adenauer Stiftung.
- Berlin Process, (2025). „The Berlin Process Since 2014.“ https://www.berlinprocess.de/#summits_ (Datum posete: 15.9.2025).
- Blumenau, Bernhard, Breaking with convention? Zeitenwende and the traditional pillars of German foreign policy: *International Affairs*, vol. 98, no. 6 (2022), pp. 1895-1913.
- BMVG, (2024). „Verteidigungsminister Pistorius zu Gesprächen in Serbien.“ <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/boris-pistorius-trifft-vu%C4%8Di%C4%87-und-vu%C4%8De-vi%C4%87-in-belgrad-5736184> (Datum posete: 15.9.2025).
- Brey, Thomas, „Südosteuropas Fiasko.“ *Internationale Politik*, <https://internationalepolitik.de/de/suedosteuropas-fiasko> (Datum posete: 15.9.2025).
- Bunde, Tobias, Lessons (to be) learned? Germany's Zeitenwende and European security after the Russian invasion of Ukraine: *Contemporary Security Policy*, vol. 43, no. 3 (2022), pp. 516-530.
- Bunde, Tobias, Zeitenwende as a foreign policy identity crisis: Germany and the travails of adaptation after Russia's invasion of Ukraine: *The British Journal of Politics and International Relations* (2025), pp. 1-24.
- Centar za evropske politike, (2024). „Ka otvaranju „famoznog“ klastera 3.“ <https://cep.org.rs/blog/ka-otvaranju-famoznog-klastera-3/> (Datum posete: 15.9.2025)
- CEVES, (2024). *Trgovinski odnosi između Srbije i Nemačke u periodu 2015-2022*. Beograd: Nemačko-srpska privredna komora.
- Crawford, Beverly and Olsen Kim, The Puzzle of Persistence and Power: Explaining Germany's Normative Foreign Policy: *German Politics*, vol. 26, no. 4 (2017), pp. 591-608.
- Dautović, Mirko, Analiza koalicionog dogovora nove nemačke vlade iz novembra 2021: poglavlje VII – spoljna politika Nemačke: *Politički život*, br. 21 (2021), str. 65-74.
- Deutsche Welle, (2022). „Političar Zelenih specijalni izaslanik za zapadni Balkan.“ <https://www.dw.com/bs/politi%C4%8Dar-zelenih-manuel-saracin-je-specijalni-izaslanik-nje-ma%C4%8Dke-za-zapadni-balkan/a-60993045> (Datum posete: 15.9.2025).
- Deutsche Welle, (2024). „Germany braces for elections as parliament dissolved.“ <https://www.dw.com/en/germany-braces-for-elections-as-parliament-dissolved/a-71166875> (Datum posete 15.9.2025).

- Deutsche Welle, (2025). „Johann Wadepful is Germany's new foreign minister.“ <https://www.dw.com/en/johann-wadepful-to-become-german-foreign-minister/a-72400806> (Datum posete: 15.9.2025).
- DGAP, (2024). „Serbia Has Crossed the EU's Rubicon; Germany and Its Allies Must Respond.“ <https://dgap.org/en/research/publications/serbia-has-crossed-eus-rubicon-germany-and-its-allies-must-respond> (Datum posete: 15.9.2025).
- Džihić, Vedran, „Mining Lithium, Undermining a Democratic Future: EU Deal Takes Serbia Further from Europe.“ Heinrich Böll Stiftung, <https://www.boell.de/en/2024/09/30/mining-lithium-undermining-democratic-future-eu-deal-takes-serbia-further-europe> (Datum posete: 15.9.2025).
- Đukanović, Dragan i Dašić Marko, Pozicioniranje Srbije u srednjoevropskom kontekstu: između „dve/tri“ Srednje Evrope: *Međunarodni problemi*, LXXVI, br. 3 (2024), str. 361-382.
- EEAS, (2023). „Belgrade-Pristina Dialogue: Agreement on the path to normalisation between Kosovo and Serbia.“ https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en (Datum posete: 15.9.2025).
- EEAS, (2023a). „Belgrade-Pristina Dialogue: Implementation Annex to the Agreement on the Path to Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia.“ https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-implementation-annex-agreement-path-normalisation-relations-between_en (Datum posete: 15.9.2025).
- European Commission, (2024). „EU and Serbia sign strategic partnership on sustainable raw materials, battery value chains and electric vehicles.“ https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-serbia-sign-strategic-partnership-sustainable-raw-materials-battery-value-chains-and-electric-2024-07-19_en (Datum posete: 15.9.2025).
- European Commission, (2025). „Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine.“ https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en (Datum posete: 15.9.2025).
- EWB, (2022). „Disagreements over the status of Kosovo underscored during Scholz's visit to Pristina and Belgrade.“ <https://europeanwesternbalkans.com/2022/06/10/disagreements-over-the-status-of-kosovo-underscored-during-scholzs-visit-to-pristina-and-belgrade/> (Datum posete: 15.9.2025).
- FAZ, (2024). „Es geht auch strategisch.“ <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/lithium-geschaeft-mit-serbien-es-geht-auch-strategisch-19867344.html> (Datum posete: 15.9.2025).
- Fröhlich, Stefan, (2020). *The End of Self-bondage German Foreign Policy in a World Without Leadership*. Wiesbaden: Springer.
- Gaskarth, Jamie and Oppermann, Kai, Clashing Traditions: German Foreign Policy in a New Era: *International Studies Perspectives*, vol. 22 (2021), pp. 84-105.
- Helms, Ludger, From Scholz to Merz: The capricious politics of the post-Merkel German chancellorship: *Parliamentary Affairs*, vol. 00 (2025), pp. 1-21.
- Hermann, Charles, Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy: *International Studies Quarterly*, vol. 34, no. 1 (1990), pp. 3-21.

- Huyeng, Tim and Schumacher Selin, „Remembrance Day for No One? The Legacy of the UN Resolution on the Srebrenica Day of Remembrance.“ *Völkerrechtsblog*, <https://voelkerrechtsblog.org/remembrance-day-for-no-one/> (Datum posete: 15.9.2025).
- Janes, Jackson, The Ampel Coalition's Foreign Policy Challenges: *German Politics and Society*, vol. 40, no. 4 (2022), pp. 104-118.
- Kosovo Online, (2025). „Hoće li ukidanje specijalnog izaslanika uticati na promenu politike Nemačke prema Zapadnom Balkanu.“ <https://www.kosovo-online.com/vesti/analize/hoce-li-ukidanje-specijalnog-izaslanika-uticati-na-promenu-politike-nemacke-prema> (Datum posete: 15.9.2025).
- Kovačević, Despot, Odnos Nemačke prema aktuelnim pitanjima na Zapadnom Balkanu kroz prizmu izbora 2021: *Politički život*, br. 21 (2021), str. 37-47.
- Kreft, Heinrich, The Franco-German Proposal to Normalise Relations between Serbia and Kosovo: A Historic Opportunity to Unblock the EU Accession Perspective for the Entire Western Balkans: *Foreign Policy Review*, vol. 16, no. 1 (2023), pp. 173-183.
- Kruk, Aleksandra and Molo Beata, (2023). „Central and Eastern Europe in Germany's Foreign Policy,“ in: *Politics and Security of Central and Eastern Europe*. Cham: Springer.
- Mello, Patrick, Zeitenwende: German Foreign Policy Change in the Wake of Russia's War Against Ukraine: *Politics and Governance*, vol. 12 (2024), pp. 1-17.
- Milenović, Nenad, Nikolić Goran, Arandelović Predrag i Jovanović Nikola, (2015). *Srbija i Nemačka: Od podozrenja do poverenja*. Beograd: Fondacija Fridrih Ebert.
- Mirosavljević, Igor, „Is the “two Germanies agreement” a model for the Franco-German proposal for Serbia and Kosovo.“ EWB, <https://europeanwesternbalkans.com/2023/02/10/is-the-two-germanies-agreement-a-model-for-the-franco-german-proposal-for-serbia-and-kosovo/> (Datum posete: 15.9.2025).
- Müller, Melanie, Strack Lea and Vulović Marina, (2025). *The EU's Raw Materials Diplomacy: Serbia as a Test Case*. Berlin: German Institute for International and Security Affairs.
- N1, (2021). „Merkel u Beogradu: Srbija da ide dalje ka pravnoj državi, Vučić dao obećanja.“ <https://n1info.rs/vesti/blog-uzivo-angela-merkel-stigla-u-srbiju-oprostajna-poseta-regionu/> (Datum posete: 15.9.2025).
- N1, (2024). „Vučić u Nemačkoj, sa Šolcom o eksploataciji litijuma.“ <https://n1info.rs/vesti/vucic-u-nemackoj-sa-solcom-o-eksploataciji-litijuma-nemacki-mediji-kazu-da-je-to-deo-predizborne-kampanje/> (Datum posete: 15.9.2025).
- Nationale Sicherheitsstrategie, (2023). „Wehrhaft. Resilient. Nachhaltig. Integrierte Sicherheit für Deutschland. Nationale Sicherheitsstrategie.“ <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/Sicherheitsstrategie-DE.pdf> (Datum posete: 15.9.2025).
- NIN, (2024). „Meta ista, odstojanje sve veće: Nemački eksperti o odnosima Srbije i Nemačke.“ <https://www.nin.rs/politika/vesti/50703/nemacki-eksperti-o-odnosima-srbije-i-nemacke-meta-ista-odstojanje-sve-vece> (Datum posete: 15.9.2025).
- Petke, Sven, Čorsulić Suljo, Herrmann Martin and Kapetanović Lejla, (2021). „*Mein Herz wird auch dann für diese Region schlagen ...*“ *Fortsetzung der partnerschaftlichen Politik erwartet*. Sarajevo: Konrad Adenauer Stiftung.

- Politico, (2023). „Countries call on EU to remove measures against Kosovo.“ Politico, <https://www.politico.eu/article/josep-borell-kosovo-countries-call-on-eu-to-remove-measures/> (Datum posete: 15.9.2025).
- Politico, (2024). „Berlin inks lithium deal with Belgrade despite environmental concerns.“ Politico, <https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-maros-sefcovic-lithium-deal-serbia-environmental-concerns/> (Datum posete: 15.9.2025).
- Politika, (2024). „Vučić: I Srbija je, kao i Nemačka, osetljiva na brutalno mešanje u unutrašnje stvari.“ <https://www.politika.rs/sr/clanak/598100/vucic-i-srbija-je-kao-i-nemacka-osetljiva-na-brutalno-mesanje-u-unutrasnje-stvari> (Datum posete: 15.9.2025).
- Privredna komora Srbije, (2025). „Pregled spoljnotrgovinskih kretanja – bilateralni odnosi Srbije i drugih zemalja sveta.“ <https://pks.rs/pregled-spoljnotrgovinskih-kretanja> (Datum posete: 15.9.2025).
- Reuters, (2022). „Serbia shrugs off pressure from Germany to join EU sanctions on Russia.“ <https://www.reuters.com/world/europe/scholz-heads-western-balkans-help-eu-membership-bid-2022-06-10/> (Datum posete: 15.9.2025).
- Reuters, (2022a). „Serbia must push on with reforms to join EU, says Germany’s Scholz.“ <https://www.reuters.com/world/europe/serbia-must-push-with-reforms-join-eu-says-germanys-scholz-2022-05-04/> (Datum posete: 15.9.2025).
- SPD, (2021). „Mehr Fortschritt Wagen: Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit.“ https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Koalitionsvertrag/Koalitionsvertrag_2021-2025.pdf (Datum posete: 15.9.2025).
- Tagesspiegel, (2024). „Dann braucht Ihr uns nicht“: Warum es für Pistorius kurz sehr frostig in Belgrad wurde.“ <https://www.tagesspiegel.de/politik/dann-braucht-ihr-uns-nicht-warum-es-fur-pistorius-kurz-sehr-frostig-in-belgrad-wurde-11177641.html> (Datum posete: 15.9.2025).
- UN Press, (2024). „General Assembly Adopts Resolution on Srebrenica Genocide, Designating International Day of Reflection, Commemoration.“ <https://press.un.org/en/2024/ga12601.doc.htm> (Datum posete: 15.9.2025).
- Vreme, (2023). „Manuel Saracin: Bez priznanja Kosova nema članstva u EU.“ <https://vreme.com/vesti/manuel-saracin-bez-priznanja-kosova-nema-clanstva-u-eu/> (Datum posete: 15.9.2025).
- Vulović, Marina, (2022). *The Berlin Process in the Western Balkans: Big Ideas, Difficult Implementation*. Berlin: German Institute for International and Security Affairs.
- Vulović, Marina, (2023). *The Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia*. Berlin: German Institute for International and Security Affairs.
- Wanninger, Julia, (2016). *Der Westliche Balkan – Prüfstein deutscher und europäischer Außenpolitik*. Brussels: Ifri-Bruxelles.